

A házasság és a család fogalma és értelmezése^[1]

I. ÉRTÉKPRIORITÁSOK

Az emberek az életüket saját értékrangsoruk mentén élik. Halljuk még néha, hogy: „Nekem a család az első”, vagy hogy „A házasság az szent dolog!”. Amíg ilyeneket hallunk, addig nincs nagy baj az emberekkel, addig ugyanis vannak és hatnak bennük – a szívükbe írva – alapvető morális értékek, melyek ösztönöznek a jóra, és gátolják a rosszat. Az egyén által vallott értékekből kirajzolódik az ő egyénisége, személyiségeinek értéktartalma, az embersége. Az a jó, ha az egyesek értékprioritásaiból áll össze egy-egy családi, helyi és a nagyobb, nemzeti, vallási, civilizációs, kulturális, vagy akár a globális közösség értékrendje. Az egyéni és az azokból felépülő közösségi értékrendek alakításának, örözlésének és továbbadásának elsődleges színtere a család. A családtagok, elsősorban a házastársak, egymás személyiségét is formálják, miközben maguk is formálódnak. Kiemelkedően fontos azonban a gyermekek nevelése, a családi hagyományok, a pozitív értékminták továbbadása és átörökítése az egymást váltó generációk között. A magatartásminták követése a legerősebb, ami az értékek valóságos „bevésődését” (*imprinting*) eredményezi, ezért oly fontos a példamutatás. Az emberi magatartásokat normák szabályozzák. A normák nagyon sokfélék. A jogi normák más normák köréből szelektálják a fontosabb értékeket, hozzájuk kapcsolják a kikényszerítés lehetőségét, az állami közhatalmat. Ezért különösen fontos a jogi normák értéktartalma, a jogrend egyúttal értékrend is. Amíg a jog „alulról építkezik”, a bevésődött erkölcsi normákból merít, addig az egyének és közösségeik értékrendje egyfelől, és a jogrendszer értékrendje másfelől, szinkronban vannak és kölcsönösen áthatják egymást. A jogi értékrendnek az építő elemei a jogelvek, az egyes jogágak, jogterületek, jogintézmények alapelvei (pl. a nők és férfiak egyenjogúsága, házasságkötés szabadsága, az anyaság védelme, a gyermek mindenek felett álló érdeke stb.). Ha a törvények alapvető elvei, jogi értékei jók és stabilak, akkor maguk a törvények is azok, a jogrendszer egésze is az. Ha a jogrendszer stabil, az adott társadalom értékrendje is stabil lesz. Ennek érdekében az egyes jogágak (így a családi jog) legfontosabb jog-

[1] A publikáció a Madl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet támogatásával készült. The research was carried out within the framework of the Central European Professors' Network coordinated by the Ferenc Mádl Institute of Comparative Law.

elveit, alapvető értékeit a nemzeti alkotmányok átvették és alkotmányos rangra emelték. Így most ezek állnak a jogrendszer élén (csúcán), alkotmányos normákba foglalva azokat a legfontosabb értékeket, társadalmi értékprioritásokat, amelyek mentén az adott közösség az életét élni, államát megszervezni és működtetni kívánja. Az alkotmányos értékrendet nevezzük újabban nemzeti vagy alkotmányos identitásnak is. Hasonló jogfejlődés egyidejűleg végbement nemzetközi (univerzális) és európai (uniós) szinten is. 1948-ban „az emberiség családjá” is kodifikálta azokat az immár egyetemes érvényű alapvető értékeket, amelyek mentén az életét a jövőben élni kívánja. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az egész emberiség értékprioritásait tartalmazza, sokan – nem véletlenül – univerzális alkotmánynak tekintik. Rendelkezéseit a nemzeti alkotmányok egy utaló szabályon keresztül befogadják, értékeit a nemzeti törvényhozók konkrét normákra váltva részletezik, a közigazgatási és az igazságszolgáltatási fórumok pedig a mindennapi életviszonyokban érvényesítik. Az egyéni értékprioritások ilyen fejlődési utat bejárva mint emberi jogok és alkotmányos alapjogok térnek vissza az egyes emberhez. Egyetlen példával illusztrálva: a házasságkötés és a párválasztás szabadsága, a férfi és a nő (úgy is mint házastársak) egyenjogúsága a családi jogi törvény alapelve, a felek alanyi joga, de egyúttal alkotmányos alapjoguk is, uniós és egyetemes emberi joguk és alapvető szabadságuk is.

Más a helyzet, ha a jogrend „felülről építkezik”, vagyis ha az alapvető normákat az emberek feletti uralmi tényezők – tulajdonosi, gazdasági, pénzügyi és az ezeket kiszolgáló politikai hatalmak – diktálják, és ez által a jog értéktartalmát is megszabják. Ilyen volt a kommunista totális diktatúrák joga, de maradjunk egy mai, aktuális példánál. A kapitalista versenygazdaság alapértékei a „liberalizáció, dereguláció, privatizáció”, alapvető szabadságai a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások „szabad áramlása”. Ez a verseny kevés győztest és rengeteg veszteszt produkál. Ha az összetartó család, egy lokális közösség vagy egy nemzetállam ezeknek ellenáll, hátrány éri. Az ilyen *szelekció* az emberi faj túlélési kilátásait nemcsak, hogy nem növeli, de jelentős mértékben rombolja azt. „A haszonelvűség megsemmisítő módon ható tévedését az eszköznek a céllal való felcseréléseként definiálhatjuk.” A tulajdon, a gazdálkodás, a pénz eredetileg a létfenntartás, a létbiztonság eszközei voltak, majd öncéllá és végül uralmi eszközzé váltak. A pénz ma abszolút érték, birtoklásának nincs felső határa. A gazdagok egymást akarják túlszárnyalni, a szegények a lemaradástól, a további elszegényedéstől való félelemben élnek. Mindkettő a mai ember egészségét, házasságát és családját, a társadalmi békét aláásó leglényegesebb tényező.^[2]

[2] Lorenz, 1988, 102.

II. ALKOTMÁNYOS ÉRTÉKPRIORITÁSOK

Az alkotmányozó hatalom Magyarország Alaptörvényének a megalkotása során bőséges és tiszta forrásból meríthetett. Egyfelől adottak voltak a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok, melyeket elegendő egyetlen generális utaló szabállyal felhívni és az alkotmány részévé tenni. A mechanikus bemásolás azonban nem ideális megoldás. Az alapjogok érvényesítésének ugyanis történeti, kulturális és materiális (pénzügyi, költségvetési) feltételei is vannak. A teljesítőképesség hiánya üres szólamokká változtatja az alapjogokat és lejáratja az alkotmányt. Eszerint az emberi jogok tényleges érvényesülése a fejlett és gazdag, illetve a fejlődő és szegény országokban más és más. Ez a szomorú valóság. És ezért kell folytonosan törekedni az országok közötti esélyegyenlőség megteremtésére európai és globális szinten egyaránt. Másfelől nálunk adottak voltak történeti alkotmányunk vívmányai is, de hogy konkrétan melyek is azok, az majd az Alkotmánybíróság eseti döntéseiből fog kirajzolódni, hosszabb idő alatt. Harmadrészt adott volt az 1989-es „rendszerváltó” ideiglenes alkotmány húsz éves alkotmánybírói gyakorlata, az ún. „értelmezett alkotmány” tartalma és az amögött felhalmozott tapasztalati tudás. Mindez különösen igaz a házasság és a család alkotmányos értékére és védelmére. Ezek az intézmények nagy súllyal szerepelnek a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumokban, *in abstracto* egységes és egyértelmű szövegezésben, miközben *in concreto* rendkívül változatos formákban léteznek az egyes államokban. A házasság és a család benne voltak mindhárom előző (1949-es, 1972-es és 1989-es) írott alkotmányunkban, és letisztult alkotmánybírói gyakorlatuk is volt. Mindezeket hasznosítva az absztrakció magas fokán úgy lehetett megfogalmazni őket, hogy alkalmasak legyenek a tradicionális értékek megőrzésére, ugyanakkor kellően rugalmasak is legyenek az új értékek befogadására. Mivel a nemzetközi, az európai és a magyar társadalmi értékrend is fejlődik, változik, ezek a változások érintik az alkotmány és a jogrendszer értékrendjét és egyes alapvető értékeit is. Ezek szerves fejlődése és fejlesztése aktív adaptációt feltételez. Új értékek befogadása csak a régiek közé illesztésük, illeszkedésük esetén képzelhető el, nehogy úgy viselkedjenek, „mint az elefánt a porcelánboltban”. A szerves illeszkedés egyúttal az értékrend túlélésének, életképességének feltétele, a vitalitás jele és bizonyítéka. Viszont a csupán értéknek látszó új jelenségeknek, azok fondorlatos erőszakolásának nem szabad engedni. Egyenként aprónak látszó engedmények is összességükben romba dönthetik az addig szilárd értékrendet, csúszós lejtőre („*slippery slope*”) vihetik az alapvető értékeket, és mint tudjuk, az ilyen lejtőn nincs megállás.

III. GENERÁLIS ÉRTÉKEK, GENERÁLKLAUZULÁK

A nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok, valamint a nemzeti alkotmányok is a jogi absztrakció lehető legmagasabb szintjein fogalmazódnak meg. Ebből a tényből eleve adódik, hogy az alapvető szabadságok és az emberi jogok, úgy is, mint alkotmányos alapértékek és alapjogok a legátfogóbb, legáltalánosabb fogalmakban, keretnormákban, ún. generálklauszulákban jelennek meg. Ezek alá rendkívül sokféle, nagyon vegyes összetételű, olykor egymással ütköző életbeli tényállás sorolható be. A bíróság esetenként dönti el, mely új életviszonyra terjeszti ki az általános törvényi tényállást, illetőleg, hogy mit zár ki abból. Ezáltal csak hosszabb idő alatt, bírói precedensek sorából rajzolódik ki a generálklauszula konkrét tartalma. Emiatt aztán régóta vitatott a jogtudományban a generálklauszulák megengedhetősége, előbb a „bírói önkény veszélye”, újabban a jogállamiságból levezetett „jogbiztonság” és kiszámíthatóság, előre kalkulálhatóság követelménye miatt. Miután az alkotmányok általában, így a magyar Alaptörvény is tele vannak generálklauszulával, az Alkotmánybíróság pedig „az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve”, aki mindenkire kötelező (*erga omnes*) értelmezési joggal bír, az előbbi jogtudományi vitában nagyon is gyakorlati okokból több alkalommal is állást foglalt. A 847/B/1996. AB határozatában pl. megállapította: „a jogalkotóknak a normavilágosság követelményeinek megfelelő jogszabályszoveget kell kibocsátaniuk”. Az 55/2001. (XI.29.) AB határozatában pedig azt hangsúlyozta, hogy bizonyos esetekben éppen nem a részletező, hanem az általános, keretjellegű szabályozás segíti elő a jogbiztonságot. A gondolatsort a 801/B/2002.ABh. így folytatta: „A generálklauszuláknak tehát a magánjogon belül az általuk lefedett életviszonyok tekintetében éppen a jogbiztonság szempontjából van jelentősége. Tipikusan ilyen az erkölcsi közfelfogást mindenkor befogadni képes »jóerkölcs« generálklauszulája is.” A legérdekesebb és témánk szempontjából a legfontosabb az Alkotmánybíróság végkövetkeztetése: „Mivel az Alkotmány értékrendje, a társadalom erkölcsi normarendje mindenki által ismert, az ezekkel nyilvánvalóan ellentétes szerződést kötő felek nem hivatkozhatnak arra, hogy a támadott norma tartalma nem világos vagy bizonytalan.” Eszerint ahogyan a kihirdetett jog ismerete mindenkitől elvárható, ezért a jog nem tudására senki nem hivatkozhat, ugyanúgy az Alkotmány értékrendjét is mindenkinek ismernie kell, magatartását ahhoz kell igazítani, az Alkotmány értékrendjének nem tudására sem hivatkozhat senki. Még egy absztrakciós lépcsőfokot feljebb lépve, a 21. század elején ugyanez kimondható az alapvető szabadságok és az emberi jogok (úgy is mint alkotmányos alapjogok) értékrendjéről is. Az általános, átfogó, alkotmányos értékeket hordozó fogalmak, intézmények (mint a házasság és a család is) konkrét jelentése és tartalma az Alkotmánybíróság értelmező döntéseiből és az „alkotmányos” törvényekből olvasható ki. Ezek kazuisztikus, aprólékos, minden elképzelhető esetre kiterjedő szabályozása már csak terjedelmi okokból sem férne be az alkotmányba, az ilyen szabályozás azonban nem is lehetséges és célszerű sem volna. Gondolatmenetünket úgy összegezzük tehát, hogy az alapvető alkotmá-

nyos értékeket hordozó jogi fogalmaknak természetüknél fogva általánosnak, átfogónak, rugalmasnak és keretjellegűnek kell lenniük. Ezek nagy részét nem az alkotmány „teremti”, hanem mint már létezőt „elismeri”, sajátjaként védelmezi.^[3] Az „értelmezési főhatalom” ezek tekintetében is természetesen az alkotmányozó hatalmat illeti meg, de az „alkotmányozási szünetekben” kiemelt szerep hárul az Alkotmánybíróságra is, mint az alkotmányosság és az alkotmányos értékrend legfőbb védelmezőjére. A társadalmi, az állami, és a mindkettőt közvetítő alkotmányos védelemre méltó („örökkévaló”, időtálló) alapvető értékeknek sem a lassú erodálása, relativizálása, kiüresítése, főleg pedig a tagadása vagy a megsemmisítése nem engedhető meg. Ha pedig egyes értékek és a megváltozott körülmények között feszültség támad, és az értékek kiterjesztése az új élethelyzetekre értelmezés útján nem biztosítható, akkor, de csakis akkor mód van a körülményeken változtatni, azokat terelni, igazítani az alapvető értékekhez, értékrendhez. Ezt a szélső esetet nevezhetjük értékmentésnek, a megroppant értékrend megszilárdításának. Mindez az alkotmányos értékrend természetes avagy szerves fejlődésének, de tágabb összefüggésben akár civilizációs evolúciónak is tekinthető.

IV. A HÁZASSÁG MINT ALAPVETŐ ÉRTÉK

Az ember életének három legnagyobb jelentőségű fordulópontja: a születése, a házasságkötése és a halála. Az elsőről és a harmadikról – tipikus esetben – nem maga dönt, azokat tőle független, nagyrészt természeti és társadalmi körülmények, mások döntései alakítják. Az egyetlen igazán fontos döntés, amit az ember a saját sorsát illetően maga hozhat meg, az a házasságkötése. Alaposan meg kell tehát fontolnia ezt a döntést. Nem véletlen, hogy ez a megfontolás egyre több fiatalnál egyre hosszabb időt vesz igénybe, a házasságkötési korhatár kitolódik, sok fiatal egyre nehezebben szánja rá magát a házasságkötésre. Konrad Lorenz szerint: „Elegendő, ha párválasztáskor nem felejtjük el ezt a magától értetődő és egyszerű követelményt: tisztességes legyen a lány – és a fiú sem kevésbé”.^[4] Ha a házasságkötéshez az egész életre szóló elköteleződést és a gyermekvállalást, a családalapítást is hozzákapcsoljuk, még tovább nehezedik a döntés, növekszik a döntés súlya, kockázata és a felelőssége is, de arányosan nő az értéke is. Ebben a logikus gondolatmenetben mondhatjuk, hogy az ember életének a legnagyobb értéke a házasságkötése és a családalapítása. Abban teljesedik ki önmaga és házastársa személyisége, embersége, amit továbbadhatnak utódaiknak, átörökíthetnek gyermekeikre. Ebben az értelmezésben az a kijelentés, hogy „a házasság alapvető érték”, minden vitán fölüli áll. Ha erről leválasztjuk a közös gyermek vállalását, mivel az nem minden házasságkötés

[3] Schanda - Varga, 2020, 81.

[4] Lorenz, 1988, 60.

célja (különösen idősebb korban), akkor, bár nem ilyen egyértelmű az értékelés, de még mindig a nagy többség vallja, hogy a házasság alapvető érték.^[5] Ennek magyarázata az a bibliai gyökerű, ugyanakkor nagyon emberi vélekedés, mely szerint „nem jó az embernek egyedül”, ezért keres az ember magának társat. A párkapcsolat – tipikusan a házasság – a magánszféra, a magánélet kiemelkedően fontos része, az ezek szabadságához, zavartalanságához, biztonságához fűződő jogok szintén alapvető értékek. Ezért az állam számára sem közömbös, miként alakítják magánéletüket a polgárai.^[6] A „párkeresés” egyúttal az egyéni boldogság keresése is, a „párválasztás” sorsfordító döntése tehát már a jog előtt is, természeti körülmények között (az ún. prehisztorikus időkben) is az egyéni értékhierarchia csúcán volt, és a jogon kívül is, a jottól függetlenül is ott van ma is. Ilyen értelemben beszélünk a „jogmentes magánszféra” igényéről, ami a „*privacy*” kemény magját jelenti. Más kérdés, hogy amióta az ember jogilag rendezett társadalmi viszonyok között él, és a házasság tényéhez joghatások, jogosultságok és kötelezettségek fűződhetnek, azóta mondjuk azt, hogy „a házasság a legszemélyesebb közügy”, különösen, ha gyermekek és más családtagok kapcsolódnak hozzá. Ez ismét azt jelzi, hogy a házasság ténye önmagában is, a társadalmi közösség számára is alapvető érték, és erre tekintettel alkotmányos alapérték is. A házastársak testi és lelki egységének, a házaselet harmóniájának egészségvédő funkciója is van. A harmonikus házasságban élők egészségesebbek és hosszabb ideig élnek. Ennek kisugárzó hatása a tágabb rokoni, a munkahelyi, a lokális lakóhelyi, sőt a teljes társadalmi közösség számára is fontos és értékes.^[7] Ha sikerül is megegyezni abban, hogy a házasság alapvető érték, az még nem jelenti azt, hogy a fogalmában is sikerül megegyezni és mindenki ugyanazt érti házasság alatt.

V. A HÁZASSÁG FOGALMA

Legáltalánosabb értelemben a házasság: párkapcsolat. Két ember, hagyományosan és tipikusan egy nő és egy férfi alkot egy emberpárt. Párkapcsolat azonban rendkívül sokféle lehet, már csak azért is, mert a pár mindkét tagja önálló személyiség, saját identitása egyedi, egyszeri és megismételhetetlen, amiből kifolyólag párkapcsolatuk is ugyanilyen, azaz ahány párkapcsolat, annyi féle. Szűkíteni kell tehát a kört, ha meg akarjuk határozni azt, hogy a párkapcsolatok közül melyek azok, amelyek házasságnak tekinthetők. A szűkítéshez formai és tartalmi feltételeket határozhatunk meg. A formai feltételek népektől, koroktól, kultúráktól és vallásoktól függő rítusok, szertartások, cselekmények és nyilatkozatok, amelyek a tágabb közösség minden tagja számára nyilvánvalóvá

[5] Kopp – Skrabski, 2020, 27.

[6] Schanda, 2020, 686.

[7] Kopp – Skrabski, 2020, 120., 161.

teszik, hogy az adott emberpár egymás házastársa. Ez a formai sokszínűség egyszerűsödött odáig, hogy a két fél, egy nő és egy férfi, egy hivatalos személy (az anyakönyvvezető) előtt egybehangzó akarattal kijelenti, hogy a másikkal házasságot köt, ezt a tényt a közhiteles nyilvántartásba bejegyzik, és a felek és a tanúk is aláírják. Az így létrejött házasságot, mint formát aztán a felek tettségük szerinti tartalommal tölthetik meg. Ezért tartalmi feltételeket szinte lehetetlen előre megszabni, inkább csak körülírni lehet, vélelmezni és ajánlani, amelyek teljesülését később lehet majd vizsgálni. A „formális” házasság ugyanis lehet üres látszat, színlelés, a másik fél vagy a közösség megtévesztése, azaz súlyosan vissza lehet vele élni. A formális vagy látszatházasság valami egészen más valódi célt leplez, többnyire olyan előnyhöz jutást, amihez a házasság nélkül a felek (gyakran csak az egyik fél) nem jutnának (nem jutna) hozzá. A nehézségek ellenére ezért próbálkozik a tudomány és a tételes jog is a házasság tartalmi feltételeinek (ismérveinek, kritériumainak) – legalább példálózó jellegű – meghatározásával. A valódi – tartalmas, a közösség által is nagyra értékelt – házasság tartalmi elemei olyan előnyök, javak, amelyek mind a felek, mind a közösség szempontjából alapvető értékek. De a javak végtelen bőségéből melyeket emelje ki a jog, mint legfontosabbakat, amelyekkel általánosságban meghatározhatja (identifikálhatja) a valódi házasságot, egyúttal elhatárolva azt a nem valóditól? Javier Hervada jogfilozófus szerint elegendő Szent Ágoston három *bonum*ra vonatkozóan vizsgálgódnia. E három a *bonum proles* (a gyermekek java), a *bonum fidei* (a hűség és egység java) és a *bonum sacramenti* (a felbonthatatlanság java, profán szóhasználatlaltal a „holtomiglan – holtodiglan”). Ezeket a „középkori” fogalmakat 21. századi tartalommal lehet megtölteni, hogy ma is alkalmasak legyenek a valódi házasság azonosításához.^[8] Csak a legfontosabb, az azonosításra legalkalmasabb tartalmi elemeket említjük:

- a) Két autonóm személyiség egyesülése, szövetsége, „összecsiszolódása”, egymás személyiségének kölcsönös gazdagítása. Ez a közösség „lényegesen több, mint a két partner külön-külön. Ezt a közösséget pedig nem lehet birtokolni, hanem ennek csak részévé lehet válni. Aki birtokolni akarja partnerét és a párkapcsolatot, alkalmatlan az életközösségre, és csak érekközösséget képes létrehozni.”^[9]
- b) A test és a lélek egysége. „A jogi kötelék a természetes képességeken keresztül egyesíti a házastársakat. Egyesíti az akaratot és egyesíti a természetes képességeket, amelyeket a szexualitás jellemez. Fontos kiemelni, hogy azt egyesíti, ami már korábban egyesülésre volt rendelve. A férfiasság és a nőiség a teremtesen keresztül vagy a természet konzekvenciájaként az egyesülésre lett létre hozva.”^[10] A gondolat biblikus alapjai közismertek: „és lesznek

[8] Hársfai, 2020, 161.

[9] Kopp - Skrabski, 2020, 128-129.

[10] Hársfai, 2020, 165.

ketten egy testté” (Mózes I. 2:24. és Máté 19:4-6.). Eredete az a természeti törvény, hogy új emberi egyed csak egy nő és egy férfi ivarsejt egyesüléséből jöhet létre, amiből következően a házasság egy nő és egy férfi testének és lelkének (génjeinek és pszichéjének) egysége.

- c) A célok egysége. „Ez a másik sorsában való részvételt jelenti, a személyes történetében való osztozást. Közös a céljaik, életük, a történetük.”^[11]
- d) Élet- és szeretetközösség. Ez a tartalmi elem megtalálható már a Iustinianus és Modestinus által alkotott definíciókban is, majd a II. Vatikáni Zsinat ezzel írta le a modern házasságot.^[12] Az biztos, hogy ez több és más, mint a pusztá érdekközösség. „Az ókortól általános volt, hogy gazdasági vagy politikai érdekek alapján kötöttek házassági szerződést. Az uralkodók a politikai szövetségeket erősítették meg családi kapcsolatokkal. A vagyonosok még több vagyont reméltek a házasságban létrejött vagyonegyesítés útján.”^[13] Keresztény kultúránk alapja az áldozatos szeretet, ami önzetlen és nem önző, nem haszonleső. Az önzetlenség persze kölcsönös, mindkét fél a másik érdekét tekinti előbbre valónak, és cserébe ugyanezt kapja és reméli. Ez az alapja az egymásért vállalt hűségnek és a másik fél támogatásának is.
- e) Kölcsönös elköteleződés és kötelezettségek vállalása. Kitartás a másik mellett jóban és rosszban, egészségben és betegségben, gazdagságban és szegénységben. Az erre a kérdésre adott válasz csak egy és egyértelmű „igen” lehet. Ez egy holtig tartó ígéret, a felbonthatatlanság ígérete és reménye.

A filozófiai és teológiai magaslatokhoz képest a jognak – még ha absztrakt normákat alkot is – a valósághoz kell közelebb állnia. A házasság formailag érvényes létrejöttéhez a törvény csak annyi és olyan tartalmi feltételt kapcsolhat, ami a házasodni szándékozók többsége által teljesíthető. Ilyenek pl. a hűség, az együttműködési és a támogatási kötelezettségek. Ezek – a házassági életközösség minimális tartalmi elemei – külön-külön is jellegzetes, tág keretnormák, generálklauzulák, melyeket a házaspárok maguk értelmezhetnek és konkretizálhatnak, ezeken belül és ezeken túl is maguk tölthetik meg tartalommal a saját házasságukat. Tartalmi kötelezettség megsértését a bíróság csak akkor vizsgálja, ha erre alapozva az egyik fél igényt érvényesít. A tartalomsértéshez – súlyától és jellegétől függően – joghátrány, szankció kapcsolódhat, aminek – elvileg – preventív hatása van. Azért, hogy a tartalmi feltételek meghatározásának nehézségét illusztráljam, kiemelek egyet, a talán legszebb, legértékesebb, de egyúttal legnehezebb és ezért a legvitatottabb elemet, a házastársi hűséget.

[11] Hársfai, 2020, 166.

[12] Hársfai, 2020, 166.

[13] Kopp – Skrabski, 2020, 12.

VI. A HÁZASTÁRSI HŰSÉG FOGALMA

A „hűség” valaha az egyik legértékesebb emberi erény volt. Elköteleződést és kitartást jelent valaki és valami mellett. Része volt az ünnepélyes eskük, fogadalmak szövegének, része ma is az egyházi „esküvőnek”, a házasság „szentségének”. De „szent” volt az adott szó is, a másnak tett ígéret is. A szószerzés, az esküszegés, a hitszegés egymással egy szinten voltak főbenjáró (azaz halálos) bűnök. A hűség része a *pacta sunt servanda* elvének, ami szerződési jogi alapelv, de nem csak a magánjogi kötelekben, hanem a nemzetközi közjogban is. Sokan ezért civilizációs alapértéknek is tekintik. Része a hűség a társadalmi bizalmi tőkének is, aminek mutatószámát ugyanúgy mérik, mint a nemzeti össztermékét vagy a nemzeti jövedelemét, de azoknál sokan értékesebbnek tartják. Magában foglalta a hűséget a hazaszeretet is, a szülőföldhöz való ragaszkodás, annak megvédése akár az ember élete árán is. Ilyen hatalmas „érték-háttérrel” vált a hűség a házasság tartalmi elemévé, mint házastársi hűség, ami természetesen kiterjedt a házasságra mint természeti-, társadalmi- és jogintézményre is (házassági hűség). Mégis – vagy talán éppen ezért – vitatják sokan a helyét a törvényben, sőt múlt időben beszélnek róla. Holott egyébként, az értékskálán lényegesen alacsonyabb szinten, a hétköznapi fogyasztói világban gyakran találkozunk vele. A hűség a termékek és szolgáltatások piacának marketingeszközévé silányodott. Sok szolgáltató az általános szerződési feltételei között „hűségidőt” köt ki, „hűségnyilatkozatot” írat alá, áruháznak vásárlói „hűségkártyáikra” gyűjtenek „hűségpontokat”, melyekkel aztán valamilyen előnyhöz juthatnak. Holott az egész nem más, mint üzleti kalkuláció, célja a forgalom bővítése, és biztos, hogy mindig a szolgáltatók (eladók) járnak jobban. Nem más ez, mint a jogban is megfigyelhető fogalmi relativizálódás, egy alapvető érték devalválódása, azaz értékvesztés. Ugyanezt elmondhatjuk magáról a házasság fogalmáról is, annak devalválódása, értékvesztése ugyanígy megfigyelhető, azaz párhuzamosan, ahogyan a házasság fogalmát egyre többféle párkapcsolati formára kiterjesztjük. A házassághoz, mint alapvető értékhez a társadalomnak, a jogalkotónak és az alkotmányozó hatalomnak is hűnek kell maradnia.

A házastársi hűség fogalmához kapcsolva meg kell még említeni a monogám házasság intézményét, aminek köszönhető a hűség felértékelődése. Házasság és család már az írott történelem előtt is volt, amikor az apai minőségnek még nem volt jelentősége, a gyermekeknek csak a közös anyától származását tartották nyilván (anyajogú társadalom, matriarchátus). „Kétségtelennek látszik viszont az is, hogy a társadalom fejlődésének egészen korai szakaszán is jelentkeztek olyan formák, amelyek csak egy később kialakuló társadalmi rendben váltak uralkodó formává.”^[14] Így előfordult a férfi és nő mint szülőpár együtt maradása, monogámiája is. Ez, még ha eleinte kivétel volt is, „igen nagy jelentőséghez juthatott a vérségi kötelék mindkét szülő irányában való tudatosításában és

[14] Nizsalovszky, 1963, 25-26.

megszilárdításában; a vérségi kötelék tudatossá válása pedig olyan ösztönöket fejlesztett ki, amelyek forrásaivá váltak az emberiség fejlődését szolgáló nézetek kialakulásának, többek között a vérfertőzési tilalom feltalálásában is közrehatottak.” Ezt a tilalmat – és közvetve a monogám párkapcsolatot – erősítette annak felismerése is, hogy az idegen törzsből hozott (rabolt, vásárolt) asszony gyermekei egészségesebbek, szebbek, okosabbak, mint a belterjes rokoni körből származók. A genetikai ok mellett a monogámia másik oka a mezőgazdasági forradalom, a magántulajdon kialakulása, ennek kizárólagossága és öröklése volt. A tulajdonosi hatalom kiterjedt a tulajdonos férfi feleségére és a gyermekeire is, kialakult az apajogú társadalom, a férfiuralom. Ezt alig több, mint fél évszázada kezdi felváltani a férfi-nő, úgy is mint férj-feleség egyenjogúsága, a két nem jogi és társadalmi egyenlővé válása. Megmarad azonban a monogámia két fő indoka, a vérfertőzés tilalma és a családi jogállás kizárólagossága. „Az ember nem természeténél fogva monogám, a társadalmi fejlődés magasabb fokán álló államok jogszabályai azonban általában képtelenné teszik arra, hogy egyidejűleg két személlyel, a jog által elismert házastársi kapcsolatban álljon. Ez a szabály kétoldalú, mindkét házastársra áll.”^[15] És ameddig a monogámia indokolt, addig a házastársi hűség, mint alapvető érték is az marad. Márpedig a monogámia indokoltsága nagyon erős. „Joseph Daniel Unwin kiemelkedő történelmi civilizációk és többtucatnyi törzs tanulmányozása alapján úgy találta, hogy a fejlett kultúrák alapját monogám kapcsolatokon nyugvó közösségek adták, míg a szexualitásnak ennél tágabb kereteket biztosító kultúrák hanyatlásnak indulnak vagy eleve alacsony fejlettségűek maradnak.”^[16]

VII. ALTERNATÍV PÁRKAPCSOLATOK

Rosszindulatú (vagy realista?) vélekedés szerint a természeténél fogva nem monogám ember úgy játssza ki a monogámia szigorú szabályát, hogy nem egyidejűleg él két személlyel házasságban, hanem időben egymást követően köt akár több, mint két személlyel házasságot. Sőt, azért nem köt egyáltalán házasságot, mert annak kötelékéből nehéz, hosszadalmas és költséges szabadulni, hanem inkább létesít lazább, akár egyidejűleg több párkapcsolatot, mert abból bármikor, könnyen, egyoldalú elhatározással is kiléphet. Megint mások szerint a nők vitték túlzásba az emancipációt azzal, hogy a férfiuralom elutasítása mellett magát a házasságot is elutasították. Ezek az állítások valószínűleg túlzó általánosítások. Inkább a férfiak nem hajlandók házasságot kötni, legfeljebb csak élettársi viszonyt létesíteni. (Íme, ez is a férfiuralom egy késői, torz megnyilvánulása!) A valódi ok inkább az önző individualizmusban, az elköteleződés képességének és hajlandóságának hiányában keresendő. Az egyéni önzés három

[15] Nizsalovszky, 1963, 275.

[16] Gallai, 2019, 15.

tipikus eleme: a) én magamért vagyok; b) a világ értem van; c) te is értem vagy. Külön-külön egyik elem sem fér össze a házassági elköteleződéssel, a három együtt biztosan kizárja azt. Megnyugtató tény viszont, hogy „a magyarság 87,3 százaléka a maga számára még az ezredfordulón is a házasságot tartotta a legjobb életformának. ...a fiatalok 76,7 százaléka helyeselte, ha a házasságkötés előtt a párok egy ideig élettársi kapcsolatban élnek”.^[17] Vannak, akik az élettársi viszony létesítésében az „eljegyzés”, a jegyesség mai modern változatát látják, ami egyfajta „tevéleges házassági ígéret”. Analóg hasonlattal: „előszerződés” a felek között arról, hogy később egymással házasságot, azaz végleges szerződést fognak kötni. Mások az élettársi viszonyt „próbaházasságnak” tekintik, ami ha sikeres, a felek valódi házassággá erősíthetik azt. De az is lehet, hogy csak állandósítják, mint *de facto* élettársi viszonyt. Ezt magát is megerősíthetik egy közhiteles (közjegyzői) nyilvántartásba vétellel, személyi és vagyoni előnyök reményében. Miután azonban a házasságot szabad akarattal, tudatosan elutasítják, nem követelhetik maguknak a házastársakkal való azonos elbánást. Ugyanez vonatkozik az azonos nemű élettársakra is, bár ők a magyar jog szerint nem köthetnek házasságot, helyette viszont rendelkezésükre áll a *de facto* élettársi viszony, vagy a bejegyzett (anyakönyvezett) élettársi kapcsolat. Fontos kérdés ezek után, lehet-e alternatív házasságot létrehozni, illetőleg hogy meddig szaporítható az alternatív párkapcsolati formák száma? „Nagy tévedés az a vélekedés – mondja Hervada –, hogy korunkban ahogyan a kultúra az ember alkotása, ugyanúgy a házasság is az. Azt gondolják sokan, hogy a házasság formája annyiféle lehet, amennyit az ember megalkotni képes, és minden kultúra képes megformálni egy házassági modellt. Ezzel szemben a házasság nem az ember invenciója, hanem természetjogi intézmény.”^[18] Általában a fogalmak, így a házasság fogalmának tisztasága és egyértelműsége önmagában is érték, aminek relativizálása, összezavarása „értékzavarhoz”, értékvesztéshez vezet. Az a tény tehát, hogy a törvényhozó a hagyományos házasságmodellt favorizálja, jogilag védelmezi és ténylegesen is támogatja, nem a homofóbia megnyilvánulása, sokkal inkább értékválasztás és értékmentés kérdése.^[19]

VIII. HÁZASSÁG AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉRTELMEZÉSÉBEN

Mivel a korábbi alkotmányszövegek (1949, 1972, 1989) a nemzetközi emberi jogi dokumentumokhoz hasonlóan együtt, egymáshoz kapcsolva említették „a házasság és a család” intézményét, gyakran az Alkotmánybíróság is együtt értelmezte azokat. Ezekből azonban értelemszerűen kiolvasható a házasságról vallott külön felfogása is. Későbbi határozataiban idézte és megerősítette koráb-

[17] Kopp – Skrabski, 2020, 27.

[18] Hársfai, 2020, 160.

[19] Schanda, 2020, 686.

bi értelmezéseit, a mi kiindulópontunk a 154/2008. (XII. 17.) AB határozat: „Az Alkotmány 15. §-a amikor kimondja, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét, nem csupán egy államcél, állami feladatot deklarál, hanem egy objektív intézményvédelmi kötelezettséget állapít meg.” Erről a védelemről egy korábbi határozata már megállapította: „Erre a rendelkezésre alanyi jog nem alapítható, ez ugyanis az államnak a házasság és a család védelmére vonatkozó köteletségét fogalmazza meg: azt az államcél, hogy a törvényhozó jogszabályok megalkotása útján részesítse védelemben a házasság és a család intézményét” [7/2006. (II.22.) ABh.]. Ezt a védelmi kötelezettséget úgy rögzíti az Alkotmány, hogy mind a házasság, mind a család fogalmát adottnak veszi, a házasfeleknek és a családoknak konkrét jogokat nem állapít meg, az állam részére konkrét, nevesített védelmi eszközöket és kötelezettségeket nem ír elő. A 14/1995. (III. 13.) AB határozat „a társadalmi felfogással összhangban” értelmezte az Alkotmány 15. §-át, és kimondta, hogy: „a házasság tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. (...)A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát.” Az érvelés közvetve felsorolta a házasság közfelfogás szerinti legfontosabb javait: családalapítás és gyermekvállalás, kölcsönös gondoskodás és támogatás. Az Alkotmánybíróság tudatában volt mind a homoszexuálisok házasságát követelő mozgalmakna, mind a válások növekvő számából adódó válságtüneteknek, ezekre reagálva megállapította: „Mindez azonban nem ok arra, hogy a jog eltérjen a házasságnak attól a jogi fogalmától, amely a mai állapothoz vezető hagyományban mindig is élt, és amely a mai jogokban is általános, továbbá amely a köztudat és köznyelv házasság-fogalmával összhangban van. A mai alkotmányok és a házasságra és családra vonatkozó rendelkezések összefüggéséből levezethetően a magyar Alkotmány is a férfi és nő közötti házasságot tartja értéknek és azt védi.” Az Alkotmánybíróság értelmezésében tehát a házastársak különeműsége fogalmi eleme a házasságnak. A 37/2002. (IX. 4.) ABh. ismételten leszögezte, hogy: „A heteroszexuális, illetve a homoszexuális irányultság egyaránt az emberi méltóság lényegéhez tartozik, szétválasztásukra, az érintett személyek méltóságának nem egyenlő kezelésére kivételes indokok szükségesek. Ilyen például a házassághoz való jog tekintetében a homoszexuális irányultság megkülönböztetése.” Ezt az álláspontját későbbi határozataiban az Alkotmánybíróság következetesen fenntartotta. Egy férfi és egy nő házasságáról vallott álláspontja összhangban áll a legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények rendelkezéseivel, amelyek a házasságot szintén férfi és nő életközösségeként fogják fel (ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 16. cikk; Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 23. cikk; Európai Emberi Jogi Egyezmény 12. cikk). Az Emberi Jogok Európai Bírósága pedig hangsúlyozta, hogy a házasságkötés jogának szabályozása az EEJE-ben részes államok kompetenciája. „Az a korlát, amely szerint azonos ne-

műek nem házasodhatnak, nem tekinthető olyanoknak, amely az EEJE 12. cikkében biztosított jog lényeges tartalmát korlátozná.” Ugyanakkor a magyar Alkotmánybíróság azt is elismerte, hogy: „az utóbbi évtizedekben a világ számos országa értékelte úgy, hogy a társadalmi változásokra a jogalkotónak is reagálnia kell.” Utalt arra, hogy egyes országok már elismerték a homoszexuálisok házasságkötési szabadságát, míg mások külön regisztrált élettársi viszonyt kreáltak számukra, ügyelve ennek a házasságtól való különbözőségére. Ez utóbbi történt Magyarországon is. Ez következett abból, hogy: „Az Alkotmánybíróság határozataiban megjelenő érvelés értelmében a házasság intézményének alkotmányos védelméből az következik, hogy még a szociológiai változások sem alapozhatják meg a házasság intézményének tradicionálisan fennálló felfogásának az átértékelését.”^[20]

Közelebről „Az állam kötelezettsége a házasságkötéshez való jog biztosítása körében elsősorban és minimálisan arra terjed ki, hogy a házasságkötés és családalapítás feltételeit, jogi kereteit megteremtse. Ebből következik a jogalkotó a házasság intézményét nem szüntetheti meg, a házasságkötést nem teheti lehetetlenné, és a házasság esetleges feltételeit, akadályait is rendkívüli körülményekkel kell meghatározni”^[22/1992.(IV. 10.)ABh.]. Továbbá „az állam nem teremthet olyan törvényi helyzetet sem, amely a házaspárokat összességében hátrányosabb helyzetbe hozza a nem házas személyekkel, párokkal szemben. Mindezeket túlmenően pedig az, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság intézményét, pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez. A házasság és család intézménye állam általi védelmének alkotmányos felső határa (maximális terjedelme) azonban nem állapítható meg, ez nem is alkotmányos kérdés. Az állam, lehetőségeihez mérten, az Alkotmány keretei között viszonylag szabadon döntheti el, hogy milyen »házasság- és családpolitikát« folytat, és ehhez milyen jogi eszközöket vesz igénybe.” Ehhez kapcsolódva az Alkotmánybíróság foglalkozott az egyre terjedő alternatív párkapcsolatok jogi szabályozásával is, megállapítva: „az Alkotmányból nem a házassági kötelék mint együttélési forma »egyedüli« (kizárólagos), hanem a »különös« (kiemelt, alkotmányos szintű) védelme vezethető le, vagyis az alaptörvény nem zárja ki más, a házasságtól eltérő párkapcsolatok törvényi szintű oltalmát. A jogalkotónak tehát, figyelembe véve a különféle párkapcsolatok jogi rendezettség iránti igényét, lehetősége van a házasságon kívül más együttélési formákat is elismerni és törvényi szintű védelemben részesíteni. Az egyes párkapcsolati formák törvényi szintű elismerésének és a védelem szükségességének és mértékének megítélése a jogalkotó mérlegelési körébe tartozik. A törvényhozónak tehát lehetősége van egyfelől arra, hogy a rövidebb vagy hosszabb időtartamú, lazább vagy szorosabb *de facto* élettársi viszonyban élők, a bejegyzett élettársak, másfelől a házastársak jogait és kötelezéseit differenciáltan, eltérő módon és mértékben határozza meg.” Az Alkotmánybíróságnak ez az értelmezési kerete jelentős mértékben befolyásolta

[20] Villám, 2018, 388.

az új Alaptörvény házasságra és családra vonatkozó rendelkezéseinek, a család-
védelmi törvénynek és az új Polgári Törvénykönyv Családjogi Könyvének meg-
alkotását és azok házasságot érintő tartalmát. Jól látta Fukuyama: „Egy racioná-
lis normarendszer nem alakul ki automatikusan. (...) A társadalmi rend nem áll
helyre egyszerűen csak az egyének és közösségek decentralizált interakcióinak
hatására; a politikának is részt kell vennie az újjáépítésben. Ez egyfelől tetteket,
másfelől éppenséggel passzivitást követel a kormány részéről.”^[21]

IX. A CSALÁD FOGALMA

Ha a házasság fogalmát nehéz definiálni, a család fogalmát még sokkal ne-
hezebb. A családra nézve még inkább igaz, hogy ahány, annyi féle. Létrejöttük
nincs még alaki feltételekhez sem kötve, nem vezetnek róluk közhiteles nyilván-
tartást. Tartalmuk pedig még sokszínűbb és változatosabb, mint a házasságo-
ké. Ezért sokak szerint nem is kényszeríthető a törvény „Prokrusztész-ágyába”.
Attól persze, hogy a család fogalma nincs definiálva, még lehet a jelentése „eleve
adott”, ősidőktől fogva létező természeti és társadalmi intézményként minden-
ki által ismert jelenség, hiszen az emberek zöme családban születik és abban éli
is le az életét. Mondhatni *trivialitás*, és ami magától értetődő, azzal nem is kell
a jognak foglalkoznia. Mégis, ha ez az egyén és a társadalom számára is alapve-
tő értékeket hordozó intézmény válságba kerül vagy támadások érik, melyek miatt
védelemre szorul, akkor felmerül a családfogalom meghatározásának kényszerítő
szüksége. A jogalkotó kénytelen szelektálni, melyek azok a kisközösségek, emberi
kapcsolatok, amelyeket családként védeni és – költségvetési forrásból, azaz a közös-
ség pénzéből, tehát a társadalom által – támogatni is kíván, és melyek maradnak
ki ebből a körből, anélkül, hogy ez a szelekció diszkriminatív volna. A kulcskérdés
itt is, mint általában a jogszabályok alanyi hatályának meghatározása során,
a homogén csoport képzése. A családra is igaz, amit a házasságra mondtunk, hogy
nem lehet bármely kisközösséget családnak nevezni, amit egyesek, kizárólag öné-
redkből, annak mondanak. A jogalkotónak a családfogalommal való esetleges visz-
szaéléseket is meg kell akadályoznia. Ennél is nehezebb a család intézményének
„erózióját” megakadályozni. Ahogyan a termőtalaj eróziója, és más természeti erő-
források kimerülése és pusztulása az emberi lét feltételeit veszélyezteti, úgy a család
eróziója, széthullása a társadalmi létet sodorja veszélybe, a társadalom szétesésével
fenyeget. A család egysége, stabilitása és harmóniája, bizalmi tőkéje és belső szo-
lidaritása egyúttal a társadalmi létnek is erőforrása. Az ember – minden ellenke-
ző híresztelés ellenére – közösségi lény. Szabadsága nem a társadalomtól, hanem
a társadalomban való szabadságot jelenti. Ennek magaskiskolája pedig a család, az
autonóm személyiség családban való kibontakozása, nem pedig a családtól való el-

[21] Fukuyama, 2000, 364-365.

szakadása, nem a családdal való szembefordulás. A társadalom legföndorlatosabb, legravaszabb ellenségei azok, akik a házasság és a család ellen követnek el merényletet, gyakran a saját emberi jogaikra hivatkozva. A legveszélyesebbek azok, akik a gyermekeket fordítják szembe a szüleikkel, nagyszüleikkel, a családjukkal, az X, Y, Z stb. generációkat egymással. Erre eddig csak a huszadik századi totalitárius közönségi eszmék (nemzeti szocializmus, kommunizmus) hamis prófétái vetemedtek. Félő, hogy századunkban az individualizmus túlhajtása is totalitárius eszmévé torzul. Holott a tradíció lerombolása is „halálos bűn”. „Az emberi kultúra fejlődése figyelemre méltó analógiát mutat a fajok törzsfejlődésével. A felhalmozódó tradíció – mely minden kulturális fejlődés alapját képezi – igen fontos, az embernek korábban sohasem tapasztalt lehetőséget ad egyénileg szerzett ismeretei bővítésére és továbbadására. (...) a generációs gyűlölet a nemzeti gyűlölettel rokon.” Normális esetben a fiziológiai *neofília* periódusát „a régről valók iránti szeretet újraéledése követi. (...) A gyűlölet nemcsak megvakít és megsüketít, hanem hihetetlenül ostobává is tesz. A kultúra kioltható, akár egy gyertyaláng.”^[22] Ezért is egyetértőleg idézem Kopp Máriát: „Világosan kirajzolódik, hogy a családok szétverése súlyos demográfiai és egészségügyi helyzethez, a szociális védőháló megszűnéséhez vezet, és az egész társadalom létét fenyegeti. Napjainkban így azok teszik a legnagyobb szolgálatot az emberiségnek, azok védik az igazságot, akik a család intézményének védelméért fáradoznak.”^[23]

X. A CSALÁD TARTALMA

Az igaz, hogy a jog nem képes boldog családokat teremteni, sőt semmilyen családi életre sem kényszeríthet senkit. Az egyes konkrét családokon belüli normák zöme jogon kívüli norma. „Azok a normák, amelyek mind a férfiak, mind a nők családjukkal szembeni viselkedését szabályozzák, gyökeresen megváltoztak az 1960-as évektől kezdve, éspedig oly módon, hogy a gyerekek látták a kárát: a férfiak elhagyták családjukat, a nők házasságon kívül szültek, és a párok gyakran felszűnés és önző okokból is elváltak. A szülők, illetve a gyerekek érdekei gyakran ütköznek.”^[24] Elvi okokból lehet várakozni is arra, hogy racionális ember, amit elrontott, azt ki is javítja. „A természet és a racionalitás végső soron egyaránt elősegíti az olyan hétköznapi erények kialakulását, mint a tisztesség, megbízhatóság és kölcsönösség, amelyek a társadalmi tőke alapját képezik.”^[25] A jog viszont hatékonyabban képes arra, hogy a társtudományok (szociológia, demográfia, pszichológia, pedagógia stb.) kutatási eredményeit is hasznosítva a családon belüli jó és bevált normákat, a család értékeit jogi normákba foglalja,

[22] Lorenz, 1988, 61-74.

[23] Kopp – Skrabski, 2020, 165.

[24] Fukuyama, 2000, 364.

[25] Fukuyama, 2000, 363.

ezeket ajánlja, ösztönözze, követőiket jutalmazza, hogy a családokat fenyegető veszélyeket elhárítsa, a jogsértéseket megelőzze, elkövetésüket szankcionálja. Emeljünk ki néhányat a család legfontosabb értékei közül, és nézzük meg ezek egy-két aspektusát közelebbről.

A család és a társadalom legnagyobb értéke a gyermek. A gyermek legjobb érdeke (*best interest* – a magyar jogi nyelvben „mindenek felett álló érdeke”) az, hogy harmonikus családban nőjön fel. Ez azt jelenti, hogy a gyermeket szülei (és nagyszülei) szeretete veszi körül, ezért feltétlen bizalommal van irántuk, biztonságban érzi magát. „Hogyan alakul ki a bizalom képessége a családon belül, a család miként járul hozzá az ellenségesség csökkentéséhez? A modern pszichológia talán legfontosabb alapfogalma az ősbizalom. Az emberi személyiség, a megszülető ember biológiailag, de főleg pszichológiailag rendkívül éretlen. Tehát az a közeg, amely az újszülöttet, de már a méhben fejlődő magzatot is körülveszi, hihetetlenül fontos mind biológiailag, mind pszichológiailag. Az első időszak, az első három év anya-gyerek, illetve apa-gyerek kapcsolata meghatározó ennek a bizonyos ősbizalom állapotának a kialakulásában. Mit jelent az ősbizalom állapota? Teljes önátadást az anya és a gyerek, valamint az apa és a gyerek között, hiszen az apa ugyanolyan fontos a fejlődési folyamatban. Ez a közvetlen és teljes egymásra hangolódás biztos alapot ad a személyiség kibontakozásához. Az ősbizalommal rendelkező embernek van mersze hosszú távú kapcsolatokat építeni, általában merészel nyitottan és bizalommal fordulni mások felé.”^[26] Konkrétan házasságot kötni, családot alapítani, gyermeket vállalni. Vagyis a gyermeki ősbizalom a későbbi jó házasságok és boldog családok alapja is.

A család: szeretetközösség. „A szeretet a másokba való befektetés egy fajtája, amely azok sorsát a miénkhez köti, és problémáikat a sajátunkénál is fontosabbakká teheti számunkra.”^[27] Vallják ezt nem csak a hívő keresztények, de minden nagy világvallás hívei, sőt az ateisták is. Erich Fromm szerint ez a közös nevező azért lehetséges, mert a szeretet válasz az emberi lét kérdésére. „Az ember tudatos lény; benne ébred a lét öntudatra; tudomása van önmagáról, embertársairól, múltjáról és jövőjének lehetőségeiről. Ez a tudomása önmagáról mint elkülönült entitásról, rövid élettartamának és annak a ténynek a tudata, hogy akaratlanul született meg és akarata ellenére meg fog halni, hogy tehetetlen a természet és a társadalom erőivel szemben – mindez elkülönült, elszigetelt létét kibírhatatlan börtönné teszi. Beleőrül, ha nem szabadul ki ebből a börtönből, és nem jut ki – ilyen vagy olyan formában, de emberekkel egyesülve – a külső világba.” Mi a kiszabadulás legalkalmasabb formája, módja? Az alkotó munka – nem személyek közötti; az orgiasztikus feloldódás (alkohol, drog, szex) – időleges és romboló; a konformizmus – álegység. „A teljes válasz a személyek közötti egyesülés, a másik személlyel való összeolvadás megvalósításában rejlik: a szeretetben. Az interperszonális egybeolvadásnak ez a vágya a legerősebb

[26] Kopp – Skrabski, 2020, 94.

[27] Ranschburg, 2011, 202.

törekvés az emberben. Ez a legalapvetőbb szenvedély, ez az erő tartja össze az emberi fajt, a törzset, a családot, a társadalmat. Ha megvalósítása kudarcot vall, az tébolyt vagy pusztítást jelent – önpusztítást vagy mások elpusztítását. Szeretet nélkül az emberiség nem létezhet egy napig sem.”^[28] Ezért az igazi katasztrófa az volna, ha az ember nem tudna többé szeretni. Konrad Lorenz szerint a civilizált emberiség nyolc halálos bűnének egyike „az érzelmek fagyhalála”. „Ez az »érzelmi fagyhalál« különösen azokat az örömeket és fájdalmakat sújtja, melyek társas kapcsolataink – házastársunkhoz, gyermekeinkhez, szüleinkhez, rokonainkhoz és barátunkhoz való kötődésünk – szükségyszerű velejárói.”^[29] Jézus tudta ezt, nem véletlen, hogy a keresztény hit kemény magja a felebaráti szeretet, hogy a keresztény Európa a szeretet civilizációja. A szeretet iskolája és gyakorló terepe pedig a család, ahol megélhető, hogy a legnagyobb öröm szeretetet adni és elfogadni, másokat szeretni és általuk szeretve lenni.

A családi szeretetközösségen belül a két fő komponens az anyai és apai szeretet. Hogy megértsük a gyermek átpártolását az anyától az apához, „tekintetbe kell vennünk az anyai és az apai szeretet alapvető minőségi különbségeit. Az anyai szeretet természeténél fogva feltétlen. Az anya azért szereti újszülött csecsemőjét, mert az ő gyereke, és nem azért, mert eleget tesz valamilyen sajátos feltételnek vagy megfelel valamilyen sajátos várakozásnak. ... A feltétlen szeretet nemcsak a gyerekek, hanem minden emberi lény egyik legmélyebb igénye. ... Az apai szeretet feltételes szeretet. ...ki kell érdemelni és el lehet veszíteni.” Az apai szeretet szerint „az engedelmség a legfőbb erény, és az engedetlenség a fő bűn. ...Az iránta tanúsított anyai és apai magatartás megfelel a gyerek szükségleteinek. A csecsemőnek élettanilag és lélektanilag egyaránt az anya feltétlen szeretetére és gondoskodására van szüksége. Hatéves kora után a gyerekeknek kezd szüksége lenni az apa szeretetére, tekintélyére és irányítására. ...Végül is az érett embernek el kell jutnia odáig, hogy ő maga legyen a tulajdon anyja és apja. Hogy meglegyen, mondhatni, az anyai és az apai lelkiismerete.”^[30] Az anyai szeretet elfogad, visszafogad és megbocsát, biztonságot nyújt. Az apai szeretet feladatot ad, számonkér és fegyelmez, jutalmaz vagy büntet, de mindig igazságos. A két szeretet kiegyensúlyozza egymást, a gyerekből kiegyensúlyozott felnőttet nevel.

Az előbbi gondolatokhoz és a családhoz kapcsolva alapvető értékeként külön is meg kell említeni az anyaság és az apaság fogalmát. A hagyományos vagy természetes család a lánygyermeket az anyaságra, a fiúgyermeket az apaságra szocializálja. Ez is a garanciája az újabb és újabb házasságoknak és családoknak, generációk egymást követő szakadatlan sorának, a társadalom fennmaradásának. Az elmúlt fél évszázadban a „modern” nyugati társadalmakban mindkét intézményt súlyos támadások érték, mindkettő sokat veszített az értékéből, az apaság szinte eltűnően van. A férfiak nem akarnak házasságot kötni, legfeljebb élettársi viszonyt létesítenek, nem akarnak gyereket, sem élettársként,

[28] Fromm, 1993, 17., 29.

[29] Lorenz, 1988, 42.

[30] Fromm, 1993, 57-61.

sem férjként, sem apaként nem állják meg a helyüket, gyakran azért nem, mert már nekik sem volt követhető példaképük. Számos országban a gyerekek többsége már apa nélküli családban, vagy nem a saját apja mellett nő fel. Az „apátlan társadalom” problémájának kutatása a pszichológia tudományának új kutatási területe. „Amerikai kutatások azt mutatják, hogy az apa tartós távolléte a családtól meglehetősen veszélyes következményekkel járhat, különösen a fiúgyermekre nézve. (...) Kétségtelen tény, hogy az egyik szülő hiánya akadályozza a szocializáció egészséges menetét.”^[31] Ennek a problémának persze demográfiai, szociológiai, közgazdasági, politikai stb. vonzatai is vannak. A két intézmény értékelését nagymértékben kiélezte a muszlim bevándorlók és az illegális migránsok tömeges megjelenése Európában. Az iszlám vallás és törvények gyökeresen eltérően értékeli a családot, az anyaságot és az apaságot, mint a Nyugat, a gyermekek szocializálása is teljesen más. Hosszabb távon ez nem népességpótlást, hanem népeségcserét fog eredményezni. Ami pedig a jogi értékek cseréjéhez is elvezet.^[32] Ez valójában a befogadó nemzetek és „Európa furcsa halála”.^[33]

Az anyaság tekintetében nem ennyire tragikus a helyzet. Az anyaságot a jog – összhangban a társadalom, sőt az egész emberiség erkölcsi felfogásával – nagyra értékeli és kiemelten kezeli, támogatja és védelmezi. Az EJENY 25. cikk (2) bekezdése kimondja: „Az anyaság és a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz adnak jogot. Minden gyermek, akár házasságból, akár házasságon kívül született, ugyanabban a szociális védelemben részesül.” Ez az univerzális norma, ami determinálta minden későbbi emberi jogi dokumentum anyaságra és gyermekekre vonatkozó tartalmát, legalább akkora jelentőségű civilizációs előrelépés, mint az emberi méltóság egyenlőségének és sérthetetlenségének deklarálása. A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 10. cikk (2) bekezdése kicsivel konkrétabb: „az anyának a gyermek születése előtt és után ésszerű időtartamra külön védelmet kell biztosítani. Ez alatt az idő alatt a dolgozó anyáknak fizetett szabadságot, vagy megfelelő társadalombiztosítási szolgáltatásokkal együtt járó szabadságot kell biztosítani.” A magyar jogban a szülési szabadság mellett ilyen az 1919-ben bevezetett „terhességi-gyermekágyi segély” intézménye. Megemlítem még az Európai Unió Alapjogi Chartája 33. cikkét: ”(1) A család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez. (2) A család és a munka összeegyeztetése érdekében mindenkinek joga van a védelemre a gyermekvállalással összefüggő okból történő elbocsátás ellen, valamint joga van a fizetett szülési és szülői szabadságra, ha gyermeke születik, vagy gyermeket fogad örökbe.” Ugyanezt az Európai Szociális Karta 8. cikk 1 – 5. pontjai tovább konkretizálják. Hazai jogunk részletszabályai pedig a nemzetközi és az európai joggal teljes szinkronban vannak. Ha tehát a nők nem akarnak házasságot kötni és családot alapítani, nem akarnak gyermeket szülni, az anyaságot vállalni, akkor nem a jogban van a hiba. Sokkal inkább az

[31] Ranschburg, 2011, 176.

[32] Pokol, 2011, 196.

[33] Murray, 2018, 210-224.

eltorzult egyenjogúsági mozgalmi retorikában, propagandában és az agresszív kommunikációban. Az olyan brutális jelszavaknak, mint „a nő nem háztartási alkalmazott”, „a nő nem szülőgép”, „a nő nem tenyészállat”, „a nő nem a gyereke rabszolgája” stb., hihetetlen romboló hatása van.^[34] A házasság, a család, a nők és a gyermekek védelme érdekében ezek ellenszerét is meg kell találni. Ismét utalok a kislányok anyaságra szocializálásának problematikájára.

XI. A CSALÁD AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG ÉRTELMEZÉSÉBEN

Ezt a témát jelentős részben érintettük a 8. pontban, tekintettel arra, hogy a korábbi alkotmányok együtt, összekapcsolva, egymásra tekintettel védtek „a házasság és a család” intézményét. Tény, hogy az ún. „nukleáris család” (házastársak plusz gyermekek) ma is tipikus és modellértékű. Az is változatlan tény viszont, hogy ma sem kötnek minden házasságot családalapítási szándékkal, illetve ha azzal kötik is, nem minden házasságban születik gyermek. Másfelől tény ma is, hogy sok gyerek születik házasságon kívül (élettársi viszonyban vagy egyedülálló anyától, illetve egyedülálló személy is fogadhat örökbe), és ez családot keletkeztet. Márpedig egyrészt a házasságból és a házasságon kívül született gyermeket ugyanabban a védelemben kell részesíteni, másrészt minden gyermek legjobb érdeke, hogy családban nevededjen, függetlenül attól, hogy szüleik milyen párkapcsolati formát választottak maguknak. Gyermeket ilyen okból hátrányos megkülönböztetés nem érhet. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság már 1996-ban egy, a kiskorú gyermekek lakáshasználati jogával kapcsolatos ügyben kimondta, hogy: „a család alkotmányos védelme nemcsak a házasságon alapuló családra, hanem a szociológiai értelemben vett családi életre is vonatkozik. (...) Ez pedig azt jelenti, hogy a hagyományos értelemben vett, de nem házassági köteléken alapuló családok és az abban élő kiskorú gyermekek lakáshasználati jogosultságát éppúgy megfelelően figyelembe kell venni, mint a házastársakkal élő kiskorú gyermek »lakásjogát«” [1097/B/1993.ABh.]. Ezt, az EJENY 25. cikk (2) bekezdésén alapuló „szociális érzékenységet” az Alkotmánybíróság következetesen fenntartotta. A 43/2012.(XII. 20.)AB határozat megsemmisítette a családok védelméről szóló törvény (2011:CCXI.tv. - Csvt.) 7. §-át, mert az túl szűkre szabta a család fogalmát, a társkapcsolatok közül kizárólag a nő és férfi házasságát ismerte el a család alapjaként. Ez a szabály a családot a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszerként határozta meg, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága, a szülő-gyermek viszony (egyes ági rokon kapcsolat), vagy a családba fogadó gyámság. Az Alaptörvényből viszont nem következik, hogy az azonos célra irányuló, kölcsönös gondoskodáson alapuló, tartós érzelmi és

[34] Pokol, 2011, 173.

gazdasági közösségekre (például az egymás gyermekeiről gondoskodó és őket felnevelő élettársakra, a közös gyermeket nem vállaló, vagy olyan különemű élettársakra, akiknek egyéb körülmények miatt közös gyermeke nem lehet, az özvegyekre, az unokájukat felnevelő nagyszülőkre, a testvérük vagy más rokonuk gyermekéről gondoskodó személyekre) ne vonatkozna ugyanúgy az állam intézményvédelmi kötelezettsége. Ha a jogalkotó a családokra nézve kíván jogokat és kötelezettségeket megállapítani, akkor azoktól a személyektől, akik a családalapítást házasságkötés nélkül, más tartós érzelmi és gazdasági életközösségben kívánják megvalósítani, jogokat nem vonhat vissza, a társkapcsolati forma meglévő védelmi szintjét nem csökkentheti. A házasságot és a családot érintő intézményvédelmi kötelezettség továbbá nem vezethet a gyermekek bármilyen, közvetlen vagy közvetett jellegű hátrányos megkülönböztetéséhez azon az alapon, hogy szüleik házasságban, vagy más típusú életközösségben nevelik őket.

Ennek az alkotmánybíróági döntésnek különös utóélete van. A Csvt. 7. §-a ma is „üres”, a fölötte lévő alcímnek (*A családi jogállás keletkezése*) megfelelő családfogalmat a törvényhozó azóta sem alkotott. Alkotmányozó hatalomként vizont az Alaptörvény negyedik módosítása során a család fogalmával kiegészítette az L) cikk (1) bekezdésének szövegét, ami eredetileg így szólt: „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját.” Ebben az összetett mondatban a „valamint” kötőszó elválasztotta a családot a házasságtól, így annak tágabb értelmezését tette lehetővé. Ez egészült ki azzal, hogy „A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.” Hogy ki a szülő, azt a legújabb kiegészítés mondja meg: „Az anya nő, az apa férfi.” Ezzel összeállt az Alaptörvény klasszikus, tradicionális, természetes (természetjogi) családfogalma. Van, aki szerint „az alkotmányozó tudatos szakításra törekedett” az Alkotmánybíróóság korábbi gyakorlatával. „Mintha az Alaptörvény családfogalma a múlt felé nyitott volna időkaput. Vajon feltétlenül át kell lépnünk rajta?” Ez nem kizárt, ha feltételezzük, hogy a jövőnk ott volt a múltunkban, csak nem vettük észre, és elmentünk mellette, a helyes útról új útra tértünk, amiről most látjuk, hogy zsákutca. De mondhatjuk azt is, hogy: „A kodifikált definíció előtt létezett alapjogi családfogalom szerves fejlődés eredménye volt, és a fejlődés iránya az Európában tapasztalható tendenciáknak megfelelően alakult. Ezt a szerves fejlődést a negyedik módosítás megakasztotta, és ellenkező irányba fordította. Az alkotmányozó meglátta a jövőt, és attól megrémülve a múlt felé menekült, mintha nem emlékezne rá, miért tettük meg az eddigi nagy utat – ebben a hátraarcban azonban a társadalom a jelek szerint nem kívánja követni. (...) csak az alkotmányozón áll, hogy a családfogalom hatályon kívül helyezésével, vagy annak nyitottá tételével forrasztja össze a törést, melyet okozott.”^[35] Szerintem ez a szakadék helyes jogértelmezéssel áthidalha-

[35] Pásztor, 2018, 391-408.

tó, a szűkítő alaptörvényi definíció és a kiterjesztő – szociálisan érzékenyebb – alkotmánybíróági értelmezés összhangba hozható. A kulcs az „illetve” kötőszó és a szülő–gyermek viszony, ami nem csak házasságban keletkezhet. Hogy még milyen társkapcsolatokban, az értelmezés kérdése. Az sem véletlen, hogy az L) cikk (2) bekezdésében az Alaptörvény külön említi a gyermekvállalás támogatását. Sokan, sokféle módon, társkapcsolatban vagy akár egyedülállóként is vállalhatnak gyermeket, ami családot keletkeztet, és ez is a gyermek mindenek felett álló érdeke. A család és a családfogalom szerves fejlődésében (evolúciójában) nincs megállás.

XII. AZ ALAPTÖRVÉNY CSALÁDJOGI ÉRTÉKRENDJE

Magyarország Alaptörvénye szerkezetét és tartalmát tekintve is eredeti jellegű, eltéréseket mutat mind a megelőző (1949, 1972, 1989) magyar kartális alkotmányoktól, mind más európai nemzetek nagy vonalakban azonos mintát követő írott alkotmányaitól. Jelen tanulmányban nem célunk és nem feladatunk a teljes Alaptörvény átfogó és részletes értékelése, ezért csak a címben jelzett, a házasságra és a családra vonatkozó rendelkezéseit vizsgáljuk meg közelebbről. A házasság és a család intézménye az Alaptörvényben három szinten jelenik meg. Először a Nemzeti Hitvallásnak nevezett, 26 deklarációból álló preambulumban. A családot közvetlenül a 12. deklaráció említi, összekapcsolva a nemzettel: „Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.” Ha a „nemzet” fogalma helyett a „társadalom” fogalmát használjuk, a mondat első fele tartalmilag megegyezik az ENSZ EJÉNY 16. cikk (3) bekezdésének első felével: „A család a társadalom természetes és alapvető egysége.” Az ember családba születik, ill. a születése családot keletkeztet, abban nevelkedik, a családi életre szocializálódik, majd maga is megházasodik és családot alapít, gyermeket vállal, hogy életét és emberségét annak továbbadja, végül családtagként hal meg. A nemzet (a társadalom) a családokból és az azokban élő egyesekből áll össze. A családok a nemzetben (a társadalomban) léteznek, a nemzet (a társadalom) a családokban létezik. Létszükségletük egymás kölcsönös támogatása és védelme, amit az állam, mint alkotmányos jogállam és közhatalom közvetít és realizál. Ez a védelem ki kell terjedjen a két közösséget, a családot és a nemzetet összetartó alapvető értékekre, a hűségre, a hitre és a szeretetre is. Ezek – különösen a szekularizációnak és az állam semlegességének a „hívei” szerint – nem jogi kategóriák. Alaptörvényünk szerint viszont – ha eddig nem is voltak azok – most alapvető alkotmányos értékek lettek. „Állítom, vallom, hogy a jogállam érték-hordozó kategória. Megvalósítása a társadalom érdekében nem tetszés kérdése, hanem szükségszerű. Alapvető értékei nem módosíthatók többségi akarattal, mert érték-jellegük attól független. (...) Az embernek is, az emberek együttesének, társadalmi kapcsolatban élő csoportjának is, célja az életben értékek te-

remtése, megragadása, hasznosítása, egyén és társadalom fenntartása, teljessé tétele, gyarapítása céljából.”^[36] A hűségről a 6., a szeretetről a 10. pontban már szóltam. A hitről itt és most csak röviden annyit, hogy az az európai zsidó-keresztény civilizáció hitét jelenti, a kereszténységre az Alaptörvény számos rendelkezése is utal. A 12. deklarációban azonban nincs előtte jelző, hinni sok más alapvető értékben, a nagy eszmékben és ideológiákban is lehet (a jóságban, az emberségben, a tisztességben, az igazságosságban, a tudományban, az emberi jogokban, a szekularizációban, az evolúcióban stb.). A hit lényege a helyes út keresése és megtalálásának reménye. Ezért fontos, hogy minden embernek legyen hite. Hinni lehet a házasságban, a házastársi hűségben, a családban és a szeretet erejében is. A Nemzeti Hitvallás több más deklarációja illetve alapvető értéke kapcsolható még közvetve a családhoz és a nemzethez. Így pl. a 11. deklaráció: „Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki.” A kölcsönös együttműködés iskolája a házasság és a család. A 15. deklaráció: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése.” A család céljai tipikusan ugyan ezek.

A második szinten (ALAPVETÉS) az L) cikkben jelenik meg a házasság és a család intézménye, mint az állami védelem és támogatás tárgya. Erről a 11. pontban már szóltam. Itt csak az (1) bekezdés új, 3. mondatát említem: „Az anya nő, az apa férfi.” Ez valójában egy megelőző védelem a gender ideológia és a szexuális identitás további erőltetett terjeszkedésével és a ma már inkább negatív, romboló hatásaival szemben. A „gender” fogalma azt sugallja, hogy minden szexuális orientáció – heteroszexuális, lesbikus, meleg, biszexuális, transzszexuális, interszexuális, aszexuális és kérdéses szexualitású – egyenértékű, és a társadalomnak ezt el kell fogadnia. Célja a „kényszer-heteroszexualitás” meghaladása és egy új ember megalkotása, akinek szabadságában áll szexuális azonosságát megválasztani és kiélni – biológiai nemétől függetlenül. A „gender-mainstreaming”-nek való ellenszegülés diszkriminációnak minősül, és ezért büntetőjogilag üldözhető.^[37] Nem önmagában egy elmélet, egy kisebbségi vélemény a veszélyes, hanem annak a többségre erőszakolása. Ez lényegében egy merényletkísérlet az ember, mint természetes (biológiai, élő-) lény ellen, vele született és tőle el nem idegeníthető adottsága, férfi és női mivolta ellen, ezáltal közvetve a házasság és a család intézménye ellen. Mivel pedig „a család a társadalom természetes és alapvető alkotó eleme”, merényletkísérlet a társadalom ellen is. A támadás védekezésre, önvédelemre kényszerít. Holott nem volna szükség ezen a téren sem „permanens forradalomra”, hivatásos forradalmárookra, pláne a nemek és a generációk egymás elleni háborújára. Ma már „a pszichiátriai szakirodalom a homoszexualitást az alternatív életstílus kifejeződésének tartja, az emberi szexualitás egyik egészséges variánsának, s nem betegségnek. (...) a társadalmi környezet hatásának következtében az

[36] Zlinszky, 2005, 4-5.

[37] Kuby, 2008, 13.

egyik társadalomban olyan betegségek jönnek létre, melyek más társadalmi környezetben nem léteznek... az ember társadalmi lény, mind egészséges személysége, mind pszichiátriai zavara kulturális hatásokra is formálódik”.^[38] „Biológiailag az emberek hím- és nőneműekre oszlanak. Hímnemű *Homo sapiens* az, aki egy X-, és egy Y-kromoszómával rendelkezik; nőnemű az, aki két X-szel. A ’férfi’ és a ’nő’ azonban nem biológiai, hanem szociális kategóriák. (...) Az úgynevezett ’férfias’ és ’nőies’ minőségek interszjektívek, és állandó változásban vannak. ...az elmúlt évszázadban a nemi szerepek forradalmi változáson mentek keresztül. Egyre több és több társadalom ad férfiagnak és nőknek egyenlő jogi státuszt, politikai jogokat és gazdasági lehetőségeket. Noha a nemek közötti szakadék továbbra is széles, az események lélegzetelállító sebességgel kezdtek pörögni. Éppen ezek a drámai változások teszik olyan zavarba ejtővé a kulturális nemek történetét.”^[39] A „genderizmus” ezek szerint a harcok *feminizmus* „túlpörgése”. „Az a nagyon is méltányolható törekvés, hogy a férfinak alávetett asszony egyenlőségét létrehozzuk, evolúciós zsákutcába vezetve az európai civilizációt, és a biológiai alapjai semmisülnek meg felgyorsuló ütemben.”^[40] Zárjuk ezt a gondolatsort Kopp Máriával, aki nevezhető genderistának, de nem szélsőségesen liberálisnak. „A gyermekeket vállaló nők rendkívüli pszichikai és társadalmi túlterheltségnek vannak kitéve a mai Magyarországon. (...) Minden korosztályban, már az óvodáskortól be kellene vezetni olyan tárgyakat, programokat, amelyek felkészítenek a felelős és elkötelezett, egyenrangú társas kapcsolatokra, egymás közti kommunikációra, konfliktuskezelésre. (...) A genderkutatások célja objektív módszerekkel elemezni, hogy a 21. század új kihívásai között milyen módon biztosítható a legjobb életminőség, a legegészségesebb és leginkább értelemmel teli élet mind a nők, mind a férfiak számára. Ennek megfelelően ma már nem annyira *feminizmusra*, mint inkább *familizmusra* van szükség. A familista világnézet képviselői a család, a férfi, a nő és a gyermekek egységét, harmóniáját tartják szem előtt, hogy megoldást találjunk a megváltozott szerepviszonyok által okozott nehézségekre. Ez az új szemlélet a gyermekgondozásban részt vevő apákat is védi a megrögzött férfiszerepektől.”^[41] Úgy gondolom, ez a familista genderszemlélet – szemben a túlpörgetett változtatával – tolerálható. Annál is inkább, mert: „Sok társadalom – Kínától kezdve Dél-Európán át Latin-Amerikáig – pártolja az úgynevezett „familizmust”, vagyis azt, hogy a családi és vérségi kötelek minden egyéb társadalmi kötelezettség fölött állnak.”^[42] Ez a társadalmi tőke magasabb foka, ami nagy érték és versenyelőny. Ezzel szemben a Nyugat előbb a nagycsaládokat „nukleáris” családokká redukálta, amelyek jobban megfeleltek az ipari társadalmak életfeltételeinek, majd pedig „A Nagy Szétbomlás a nukleáris családot is hosszú hanyatlásra ítélte, veszélybe

[38] Kovács, 2020, 4., 74-75.

[39] Harari, 2020, 140-149.

[40] Pokol, 2011, 174.

[41] Kopp – Skrabski, 2020, 69., 100.

[42] Fukuyama, 2000, 60.

sodorva még az alapvető funkcióját, az utódnemzést is.”^[43] Itt van tehát az ideje a Nagy Újjáépítésnek, a házasság és a család intézményvédelmének, megerősítésének is.

A harmadik szint az Alaptörvényben, ahol a házasság és a család megjelenik, a „Szabadság és felelősség” című rész, a politikai szabadságok és az emberi jogok részletes szabályai. Ezek tartalma lényegileg megegyezik a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok tartalmával. Ezért csak néhány sajátos megoldást emelek ki. „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát ...tiszteletben tartsák. A véleménynyilvánítás szabadsága és a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások magán- és családi életének, valamint otthonának sérelmével” [VI. cikk (1) bek.]. Ez a korlátozás a politikusok magán- és családi életét, otthonát is védi. A XV. cikk garantálja a törvény előtti egyenlőséget, külön a nők és a férfiak egyenjogúságát. A házastársak egyenjogúságát a családok védelméről szóló törvény garantálja és a PTK. Családjogi Könyve részletezi. A XVI. cikk deklarálja a gyermekek védelemhez és gondoskodáshoz való jogát. Ezt a negyedik módosítás kiegészítette: „Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosságához való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” A kiegészítés a fentebb tárgyalt genderizmus veszélyét hátrítja el, illetve a nevelés tartalmát visszacsatolja a Nemzeti hitvallás 1. és 5. deklarációjához, valamint az R) cikk (4) bekezdésének tartalmához. Ez elvileg nem érinti a szülők jogát a gyermeküknek adandó nevelés megválasztásához (2. bek.), bár azt is alkotmányos keretbe foglalja. A szülők gondoskodási kötelezettsége magában foglalja gyermekük taníttatását is (3. bek.), ami új alkotmányos kötelezettség. Ugyanígy figyelemre méltó újdonság a 4. bekezdés is: „A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.” E kötelezettség alkotmányos rangra emelésének nyilván komoly oka és erkölcsi nevelő célzata van, emellett a családi összetartozást is erősíti. A XVIII. cikk szól a gyermekmunka tilalmáról és a fiatalok és a szülők munkahelyi védelméről. A XIX. cikk (1) bek. szerint: „Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson.” A törekvés nem garantál eszközöket és mértékeket, amelyek a gazdaság mindenkori teljesítményétől, a költségvetés lehetőségeitől és a képviseleti demokráciában formálódó politikai közakarattól is függenek. Az általános, egyenlő és titkos választójog azonban garantálja a hathatós törekvést. Az (1) bek. második mondata azonban a család szempontjából is fontos többletet ígér: „Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegyesség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.” A többi a törvényeken és a törvényhozón múlik – persze alkotmányos keretben. A családok támogatása szempontjából fontos még a XXII. cikknek az a rendelkezése, mely szerint „Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a köz-

[43] Fukuyama, 2000, 61.

szolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” A családi otthonok építését, vásárlását, felújítását, korszerűsítését számos támogatási forma segíti. Végül megemlítendő még a XXX. cikk (2) bekezdése, amely az arányos közteherviselés kötelezettségét egészíti ki azzal, hogy „A közös szükségletek fedezéséhez való hozzájárulás mértékét a gyermeket nevelők esetében a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell megállapítani.” A családtagmogatások rendszerében számos adó- és járulékkedvezmény illetve mentesség alkotmányos háttere ez az alaptörvényi rendelkezés.

Összegzőképpen elmondható, hogy Magyarország Alaptörvényének van határozott értékrendje, nemzeti és alkotmányos önazonossága, emberképe, házasság- és családmodellje, melyeknek a védelméhez és a támogatásához szilárd alkotmányos alapokat és kereteket biztosít. Ezek alapján az Alaptörvény egyértelműen családbarátnak minősíthető, családbarátságát a jogtudomány és a társ tudományok egyaránt alátámasztják. Ez azonban önmagában kevés, a kereteket tartalommal kell megtölteni, a lehetőségeket valósággá kell változtatni. Ehhez pedig az államnak, a mindenkori politikai közhatalmat gyakorlóknak, a helyi önkormányzatoknak, az egyházaknak és más civil szervezeteknek, a gazdasági élet szereplőinek, különösen a munkaadóknak, az embereknek, különösen a házassági korhatárt elért nőknek és férfiaknak is családbarátnak kell lenniük. Nevezzük ezt a családbarátságot társadalmi közfelfogásnak, de nevezhetjük közakaratnak, patetikus kifejezéssel népakaratnak is. Sokkal fontosabb, hogy ezekben hogyan jelenik meg, milyen értékelést nyer a házasság és a család intézménye, mint az, hogy mi és hogyan jelenik meg a jogban. Hiszen a hatalom forrása – és benne az alkotmányozó és a jogalkotó hatalom forrása is – a nép, ahogyan ezt eddig minden írott alkotmányunk szövege tartalmazta, és kimondja az Alaptörvény B) cikke is a (3) bekezdésében: „A közhatalom forrása a nép.” Ezt folytatja szokásosan a (4) bekezdés: „A nép a hatalmát választott képviselői útján, kivételesen közvetlenül gyakorolja.” Ha a nép, az társadalom sokra értékeli a házasság és a család intézményét, miért valósít meg belőlük kevesebbet, miért nem inkább többet? Ezt kell felmérnie a tudományoknak és segíteni a közhatalmat abban, hogy a vágyott és a megvalósuló értékszinteket szinkronba hozza. Ez a szinkronba hozatal jelentenél valójában az állam intézmény-védelmi kötelezettségének teljesítését, a házasság és a család intézményének a társadalom és az állam részéről történő hatékony védelmét.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Fromm, Erich (1993): *A szeretet művészete*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Fukuyama, Francis (2000): *A nagy szétbomlás*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Gallai Sándor (2019): A családpolitika helye a demográfiai válsággal küzdő Európában. In: *Európai családpolitikai kitekintő*. 2019/296. KINCS Kiadvány, Budapest.
- Harari, Yuval Noah (2020): *Sapiens. Az emberiség rövid története*. Animus Kiadó, Budapest.
- Hársfai Katalin (2020): A természeti törvény és a házasság Javier Hervada jogfilozófiájában. In: Frivaldszky János – Tussay Ákos (szerk.): *A természetjog napja II*. Pázmány Press, Budapest.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád (2020): *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Kovács József (2007): *Bioetikai kérdések a pszichiátriában és a pszichoterápiában*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Kuby, Gabriele (2008): *A nemek forradalma*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Lorenz, Konrad (1988): *A civilizált emberiség nyolc halálos bűne*. IKVA Kiadó, Sopron.
- Murray, Douglas (2018): *Európa furcsa halála*. Alexandra Kiadó, Budapest.
- Nizsalovszky Endre (1963): *A család jogi rendjének alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Pásztor Emese (2018): Jöttünk, láttunk, visszamennénk? Gondolatok az alapjogi családfogalom jelentőségéről. In: Szeibert Orsolya (szerk.): *Család és családtagok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Pokol Béla (2011): *Európa végnapjai (A demográfiai összeroppanás következményei)*. Kairosz Kiadó, Budapest.
- Ranschburg Jenő (2011): *Érzelmek iskolája*. SAXUM Kiadó, Budapest.
- Schanda Balázs (2020): Házasság és család az alkotmányjogban. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Pázmány Press, Budapest.
- Schanda Balázs – Varga Zs. András (2020): Alkotmány és alkotmányjog. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.) (2020): *A magyar közjog alapintézményei*. Pázmány Press, Budapest.
- Villám Krisztián (2018): A család Alaptörvényen alapuló védelme. In: Szeibert Orsolya (szerk.): *Család és családtagok. Jogági tükröződések*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Zlinszky János (2005): *Az Alkotmány értéktartalma és a mai politika*. Szent István Társulat Kiadó, Budapest.

•
Szerényi Gábor, Család

Szerényi Gábor, *Debate of Our Minds*